

Inconștientul colectiv la C.G.Jung

Inconștientul colectiv, strat al Psyche alcătuit dintr-o serie de conținuturi impersonale, posibilități congenitale de funcționare a psihicului în general, constând în primul rând din structura ereditară a creierului, reprezentată de „conexiuni mitologice”, de motive și imagini care se reproduc fără încetare la toți oamenii, în afara tradiției sau a migrației istorice. Acest strat abisal al inconștientului nu este numai general uman, ci și general animal, sediu al *arhetipurilor*, al *Sinelui*. „Șinele individual — spune Jung — este parte, porțiune sau reprezentant al unui fel de flux psihologic care există pretutindeni și în toate ființele, cu nuanțe particulare, și care renaște mereu cu fiecare ființă.

Viziunea lui Jung cu privire la inconștient este mai pozitivă decât aceea care vede în acesta un simplu depozit a oricui este inadmisibil, a oricui este infantil — ba chiar animal — în noi înșine, a tot ceea ce dorim să dăm uitării. Aceste lucruri, e adevărat, au devenit inconștiente, iar mare parte din ceea ce apare în conștiință este haotic și inform, dar inconștientul este matricea conștiinței și în el sunt de găsit germeii unor noi posibilități de viață. Latura conștientă a psihicului ar putea fi comparată cu o insulă care se ridică din mare, căreia îi vedem numai partea de deasupra apei, pe când un domeniu necunoscut mult mai vast se întinde dedesubt, acesta putând fi asemuit cu inconștientul.

Insula este Eul, cunoașterea, acel „eu” care voiește, centrul conștiinței. Dar ceea ce aparține conștiinței, ceea ce cunosc despre mine și despre lume și pot direcționa și controla nu este pe deplin conștient în permanență. Uit sau reprim ceea ce nu-mi place sau ceea ce nu este socialmente acceptabil.

Refulare înseamnă o mai mult sau mai puțin deliberată și continuă retragere a atenției, așa încâtideea, sentimentul, întâmplarea sortite reprimării sunt în cele din urmă expulzate din conștiință și suntem incapabili să ni le reamintim.

Suprimarea — care este uneori confundată cu refularea — este necesara retragere a atenției de la unele lucruri, așa încât putem fi atenți la altele, dar în acest caz ele pot fi reamintite după vrere. Am, de asemenea, percepții senzoriale insuficient de puternice ca să ajungă la conștiință și trăiesc multe lucruri doar parțial înțelese sau de care nu devin pe deplin conștient. Aceste percepții subliminale, laolaltă cu amintirile reprimare sau uitate, alcătuiesc un fel de țară a umbrelor care se întinde între Eu și inconștient și care poate — de fapt ar trebui — să aparțină Eului; dar, ca să recurgem la altă metaforă, aceasta este o țară care nu este mereu acoperită de mare și care poate fi recuperată. Jung numește această țară a umbrelor inconștient *personal*, ca să-l distingă de inconștientul colectiv, prin care el desemnează acea latură a psihicului care este inconștientă în deplinul sens al termenului.

Inconștientul personal aparține individului; el este format din impulsurile și dorințele sale infantile refulate, din percepții subliminale și dintr-o puzderie de trăiri uitate; acest inconștient îi aparține doar sieși.

Amintirile din inconștientul personal, deși nu se găsesc cu totul sub controlul voinței, pot, atunci când refularea slăbește (ca, de exemplu, în somn) să fie rechemate; uneori ele revin din proprie inițiativă; câteodată o asociație întâmplătoare sau un șoc le va scoate la lumină; alteori apar oarecum deghizate în vise și fantazări; alteori, îndeosebi dacă provoacă perturbații, ca în nevroză, ele trebuie „dezgropate”.

Metoda lui Jung de a ajunge la aceste amintiri este analitică și va fi discutată mai târziu ceva mai detaliat. În stadiile de început ale operei sale el utiliza ceea ce este cunoscut drept „teste de asociație” spre a ajunge la aceste amintiri. Testele de asociație au dezvăluit o particularitate a structurii psihice, anume tendința ideilor de a se asocia în jurul unor nuclee de bază; aceste idei asociate — colorate afectiv — Jung le-a numit *complexe*.

Inconștientul colectiv este un strat mai adânc al inconștientului decât inconștientul personal; el este substanța necunoscută din care apare conștiința noastră. Putem deduce existența sa în parte din observarea comportamentului instinctiv, instinctele fiind definite drept impulsuri la acțiune fără motivație conștientă,

sau, mai precis —deoarece există multe acțiuni motivate în mod inconștient care sunt cu totul personale și abia dacă merită să fie numite instinctive —, o acțiune instinctivă este moștenită și inconștientă și are loc „în mod uniform și cu regularitate”. Instinctele sunt, în general, recunoscute; dar nu tot așa stau lucrurile cu faptul că, atunci când suntem obligați să ne asigurăm în linii mari acțiunea în circumstanțe specifice, sesizăm și trăim viața într-un fel care a fost determinat de istoria noastră. Prin aceasta Jung nu vrea să spună că experiența ca atare este moștenită, ci mai degrabă că creierul însuși a fost modelat și influențat de experiențele din trecutul îndepărtat al umanității. Dar, „deși moștenirea noastră constă din circuite fiziologice, totuși aceste circuite au fost trasate de procese mentale ale strămoșilor noștri. Dacă ele ajungeau din nou la conștiință în cazul individului, nu o puteau face decât în forma altor procese mentale; și deși aceste procese pot deveni conștiente doar prin experiența individuală și, drept urmare, apar ca achiziții individuale, ele sunt cu toate acestea urme preexistente care sunt pur și simplu «împlinite» de experiența individuală. Probabil că orice trăire «impresionantă» este tocmai o astfel de irupție într-o veche matcă în prealabil inconștientă”. Această tendință, am putea spune această necesitate de a sesiza și trăi viața într-un mod condiționat de istoria trecută a umanității, Jung o numește arhetipală, iar arhetipurile sunt „forme înăscute, *a priori*, de «intuiție»... de percepție și aprehensiune... întocmai după cum instinctele îl incită pe om la un mod de existență specific uman, tot așa arhetipurile forțează căile sale de percepție și înțelegere în tipare specific umane”.

Arhetipurile sunt inconștiente și de aceea nu pot fi decât postulate, dar noi devenim conștienți de ele prin anumite imagini tipice care se reiterează în Psyche. Jung le-a numit într-o vreme „imagini primordiale” (o expresie luată de la Jacob Burckhardt) dar mai târziu a ajuns să folosească termenul arhetip într-o accepțiune mai largă, spre a ține seama atât de aspectele conștiente cât și de cele inconștiente.

Putem îndrăzni să presupunem că imaginile primordiale, adică arhetipurile, s-au format ele însele pe parcursul a mii de ani, când creierul uman și conștiința omenească ieșeau dintr-o stare animală, dar că reprezentările lor, adică imaginile arhetipale, cu toate că au o calitate primordială, sunt modificate sau deformate în concordanță cu era în care apar. Unele, în special acelea care trădează o schimbare importantă în economia psihică, apar într-o formă abstractă sau geometrică, cum sunt pătratul, cercul ori roata și, fie ca atare, fie combinate într-un mod mai mult sau mai puțin elaborat, constituie un simbol tipic și deosebit de important. Lucrul acesta va fi discutat pe larg într-un alt capitol. Altele se prezintă ca forme omenești sau semiomenești, forme de zei și zeițe, pitici și uriași, ori apar ca animale și plante reale sau fantastice, cum avem exemple nenumărate în mitologie.

Arhetipurile sunt trăite ca emoții sau ca imagini, iar efectul lor este deosebit de vizibil în situații umane tipice și pline de tâlc, cum sunt nașterea și moartea, triumful asupra obstacolelor naturale, stadii de tranziție ale vieții ca pubertatea, marile primejdii sau trăirile care inspiră teamă. În aceste împrejurări, o imagine arhetipală care s-ar fi putut contura în peșterile din Auvergnie va apărea adesea în visele celui mai modern dintre oameni.

Existența inconștientului colectiv poate fi dedusă la omul normal din evidentele urme ale imaginilor mitologice din visele sale, imagini despre care el nu are nici o cunoaștere conștientă prealabilă. Uneori este dificil să dovedești că nu a existat vreodată o astfel de cunoaștere (putem totdeauna spune că a existat posibilitatea criptomneziei), dar în unele tulburări mentale avem o uimitoare dezvoltare a imagisticii mitologice, care niciodată nu ar putea fi explicată prin experiența proprie a individului. Jung dă în această privință, ca exemplu, cazul unui pacient dintr-un spital psihiatric, de care el s-a ocupat în anul 1906. Este vorba de un alienat care uneori era foarte agitat,

dar care în perioadele sale de liniște descria viziuni ciudate și producea imagini simbolice și idei ieșite din comun. Abia în 1910 au putut fi clarificate aceste simboluri, când Jung a dat peste un papyrus grecesc care fusese recent descifrat și care se ocupa de un material similar. Pacientul fusese internat cu câțiva ani înainte ca textul papyrusului să apară, ceea ce exclude posibilitatea criptomneziei. Jung a consacrat mult timp studierii miturilor, deoarece el le consideră expresii fundamentale ale naturii umane. Când un mit este făurit și exprimat în cuvinte, este adevărat că l-a modelat conștiința, dar spiritul mitului — imboldul creator reprezentat de el, simțământul căruia îi dă expresie și pe care îl evocă și, în mare parte, chiar

tematica lui — vine de la inconștientul colectiv. Este adevărat că miturile par adesea încercări de a explica evenimente naturale, cum ar fi răsăritul și apusul soarelui sau venirea primăverii cu întreaga ei viață și fertilitate, dar în viziunea lui Jung ele sunt mult mai mult decât aceasta, sunt expresia modului în care omul trăiește aceste lucruri. Răsăritul soarelui devine în acest caz nașterea Zeului-erou din apa mării. El își mână rădvanul pe cer, dar de cealaltă parte a orizontului îl așteaptă o mare cotoroanță care, seara, îl devorează. În burta zmeoaicei el călătorește prin adâncurile mării și, după o înspăimântătoare luptă cu balaurul nopții, dimineța renaște. Aceasta este o explicație mitică a procesului fizic al răsăritului și asfințitului soarelui, dar conținutul emoțional face din mit mai mult decât aceasta. Oamenii primitivi nu fac o netă deosebită între ei înșiși și mediul lor, ei trăind în ceea ce L. Levy-Bruhl numește *participation mytique*, ceea ce înseamnă că ceea ce se întâmplă în afară se întâmplă și înăuntru, și viceversa. De aceea mitul este o expresie a ceea ce se întâmplă în ei când răsare soarele, călătorește pe cer și este pierdut din ochi la căderea nopții, precum și reflecția și explicația acestor evenimente.

Deoarece miturile sunt expresia nemijlocită a inconștientului colectiv, ele se găsesc în forme similare la toate popoarele și în toate epocile, iar când omul își pierde capacitatea de mitizare el își pierde contactul cu forțele creatoare ale ființei sale. Religia, poezia, folclorul și basmele cu zâne depind, așadar, de una și aceeași capacitate. Figurile centrale din toate religiile sunt arhetipale, dar, ca și în mit, la modelarea materialului a participat conștiința. În cultele primitive lucrul acesta are loc în mai mică măsură decât în religiile superioare, mai dezvoltate, așa încât natura lor arhetipală este mai clară. Expresia cea mai directă a inconștientului colectiv este de găsit atunci când arhetipurile, ca imagini primordiale, apar în vise, în stări de spirit neobișnuite sau în fantazări psihotice. În aceste cazuri imaginile arhetipale par să aibă o putere și o energie proprii — ele se mișcă și vorbesc, percep și au scopuri —, ne fascinează și ne conduc la acțiuni cu totul împotriva intenției noastre conștiente. Ele inspiră atât creație cât și distrugere, o operă de artă sau o explozie de gloată în delir, deoarece sunt „tezaurul ascuns la care umanitatea a aspirat din când în când și din care și-a plâsmuit zeii și demonii și toate acele gânduri puternice și convingătoare fără de care omul încetează să fie om”. De aceea inconștientul, în viziunea lui Jung, nu este pur și simplu o pivniță în care omul își depune vechiturile, ci sursa conștiinței și a spiritului creator sau distructiv al umanității.

A încerca să definești inconștientul colectiv este a încerca imposibilul, întrucât nu putem avea nici o cunoștință, nici despre frontierele și nici despre adevărata sa natură; tot ceea ce putem face este să-i observăm manifestările, să le descriem și să încercăm să le înțelegem în măsura posibilului, o mare parte din opera lui Jung fiind consacrată acestei sarcini. Despre arhetipuri el spune: „Bineînțeles, nici chiar gândirea noastră nu le poate sesiza cu claritate, întrucât nicidecum nu ca le-a inventat”. Cu toate acestea, a fost posibilă izolarea a diferite figuri, care apar în vise și în fantazări și care dovedesc a avea o semnificație tipică pentru ființele umane, putând fi corelate cu paralele istorice și mituri din întreaga lume; pe acestea Jung, după o muncă de cercetare de mare acuratețe, le-a descris ca pe arhetipurile principale care afectează gândirea și comportamentul oamenilor, numindu-le *persanii*, *umbra*, *anima* și *animus*, *bătrânul înțelept*, *pământul-muma* și *Șinele*. Aici trebuie iarăși să reamintim, dacă avem în vedere arhetipurile inconștientului colectiv, că în spirit nu există compartimente etanșe și că până și arhetipurile pot avea un aspect personal.

Imaginea *anima*, de exemplu, este condiționată atât de multimilenara experiență a bărbaților cu femeia cât și de experiența personală a bărbatului cu o femeie sau mai multe femei. Unele arhetipuri, însă, sunt mai mult colective decât personale, iar altele, ca *persona* și *umbra*, au un element personal mai extins. Lucrul acesta va deveni limpede atunci când aceste arhetipuri vor fi descrise mai în detaliu.

Cari Gustav Jung, căruia Charles Baudouin îi atribuie meritul (iluzoriu, credem noi) de a fi „reintegrat în psihanaliza materialistă de ieri «sufletul» odinioară refulat” și căruia un compatriot al său îi acordă lauri de explorator al „psihismului ca totalitate”, a fost în realitate un promotor al mito-poieticii și al indeterminismului în psihologie.

Așa-numita „prospectivă” (fortificarea conștiinței) nu este la Jung decât un simplu ecou al finalității psihanalizei freudiene. Psihiatrul elvețian nu era interesat atât de domesticirea inconștientului cât de condiționarea conștiinței în vederea acceptării unei guvernări a iraționalului. În pofida unor aspecte

obscure ale operei sale, în care răzbat trăiri de veritabil borderline, Jung rămâne însă în istoria psihologiei prin contribuții de o certă valoare științifică prin:

- a) descrierea tipurilor fundamentale de atitudine umană
- b) observarea și descrierea unor trăsături exacte ale vârstelor omului
- c) dezvoltarea în sens experimental a metodei asociațiilor
- d) a introdus în teoria psihologică noțiunea de entropie
- e) a dedus concluzia caracterului înnăscut al acestor simboluri și teoria arhetipurilor ereditare
- f) a încercat să pătrundă substructurile filogenetice ale psihicului
- g) Jung a pus degetul, nu îndeajuns de conștient însă, pe un mare adevăr: spiritul este de căutat în fenomenele chimice și electrochimice din neuroni și din spațiile sinaptice și parasinaptice.

Impresia de fascinantă bogăție a operei lui Jung vine de la extensiunea și diversitatea epicii sale mitologice și de la imensul travaliu de interpretare comparativă, ceea ce îl situează mereu dincolo de granițele psihologiei. Depozitar al unor stocuri uriașe de informație privind filosofia, istoria religiilor, teologia, spiritismul, alchimia, magia, miturile și simbolistica mai multor culturi (a făcut, în scopuri documentare, călătorii pe continentele unde putea fi studiată civilizația primitivă), Jung — arată J. Brown — este mai degrabă un metafizician, teoria sa fiind „mai mult un sistem metafizic decât o școală de psihologie științifică”. Aceeași părere o împărtășește Curt Boenheim, care spune că „Jung may be called the philosopher among modern psychologists. Cele câteva mari descoperiri ale sale sunt însă de ajuns spre a-i fixa un loc distinct în istoria psihologiei.

BIBLIOGRAFIE:

1. Cuvântul înainte al lui Jung la cartea Jolande Jacobi *The Psychology Of C.G. Jung*, New Haven and London, 1962.
2. Tipuri de activitate nervoasă superioară la om, Paul Popescu-Neveanu, Editura Academiei, București, 1961
3. Istoria universală a psihologiei, Ion Manzat, București, 1994
4. *The Psychological Foundations of Beliefs in Spirits* (C.W. voi. 8.)
5. *Instinct and the Unconscious* (C.W., voi. 8, paragr. 265).
6. Lucien Levy-Bruhl (1857-1939), Funcțiile mintale în societățile inferioare (1910) și Mentalitatea primitivă (1922). (Nota trad.)
7. *Before Philosophy* de Henri Frankfort et alii (Pelican Books, 1949).
8. *Fundamentele Psihologiei*, Mihai Golu, Editura Fundatiei Romania de Maine, București, 2003
9. *Introducere în psihologie*, Mielu Zlate, Editura Polirom, 2003
10. *Introducere în Psihologia lui C.G. Jung*, Frieda Fordham, Editura IRI, 1998